

УДК 737.1[37(495)+477.82]

Василь ОРЛИК

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний
технічний університет
(Кропивницький, Україна)

Vasyl Orlyk

Doctor of Historical Sciences
(Dr.habil.), Professor,
Head of the Department of History,
Archeology, Information and Archival
Affairs Central Ukrainian National
Technical University
(Kropyvnytskyi, Ukraine)

v.m.orlik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7947-9557>

ResearcherID: C-1025-2019

ДАВНЬОГРЕЦЬКІ МОНЕТИ ТА ЇХНІ ІМІТАЦІЇ З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНИ

ANCIENT GREEK COINS AND THEIR IMITATIONS FROM THE TERRITORY OF VOLYN

Анотація

Сучасне розуміння географічних меж Волині суттєво відрізняється від середньовічного і тим більше античного періоду історії. У статті розглядаються знахідки давньогрецьких монет та їхніх імітацій на теренах, які обмежуються річками Віслою (на заході), Прип'яттю (на півночі) та Горинню (на сході). Тобто на землях історичної Волині, а це північний захід сучасної України та сусідні з нею райони Польщі і білорусі: території Волинської, Рівненської, західної частини Житомирської, північної частини Тернопільської, Хмельницької та Львівської областей України а також південної частини Берестейської області білорусі та східної частини Люблінського воєводства Польщі. Територію Волині у другій половині I тис. до Р. Х. населяли представники етнічних груп, які належали до різних археологічних культур.

Мета статті полягає у дослідженні та систематизації знахідок давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території Волині й на прилеглих землях та введення їх до наукового обігу.

У статті проаналізовано 46 давньогрецьких монет та їхніх імітацій, знайдених на території Волині. Уся доступна нам інформація систематизована

та внесена до каталогу. На теренах Волині найбільшу кількість монетних знахідок складають монети східних кельтів – 21,74 %. На другому місці монети Македонського царства – 17,39 %. Гето-дакійські імітації складають 13,04 % монетних знахідок. Наявність значної кількості знахідок фракійських та македонських монет вказує на зв'язок Волинських земель із грецьким, дакійським та кельтським світом через Буриштиновий шлях, який Балтійське море з'єднував із Чорним та Адріатичним.

Ключові слова: монетна знахідка, скарб, монета, Волинь, Фракія, Македонія, Чорне море, Балтійське море, Адріатичне море, Буриштиновий шлях.

Abstract.

The modern understanding of the geographical boundaries of Volhynia differs significantly from the medieval and even more so from the ancient period of history. The article discusses the findings of ancient Greek coins and their imitations in the area bounded by the Vistula (west), Prypiat (north), and Horynnia (east) rivers. That is, the lands of historical Volyn, which are now located in northwestern Ukraine and neighboring areas of Poland and Belarus: the territories of Volyn, Rivne, western Zhytomyr, northern Ternopil, Khmelnytsky, and Lviv regions of Ukraine, as well as the southern part of the Brest region of Belarus and the eastern part of the Lublin Voivodeship of Poland. The territory of Volyn in the second half of the first millennium BC was inhabited by representatives of separate ethnic groups belonging to different archaeological cultures, including the Thracian Halstat culture and the close Luzhytska culture, as well as the Milohrad culture and later latinized cultures, in particular, the Pomeranian-Kleshova culture.

The purpose of the article is to study and systematize the finds of ancient Greek coins and their imitations on the territory of Volyn and the adjacent lands and to introduce them into scientific circulation.

The article analyzes 46 ancient Greek coins and their imitations found on the territory of Volyn. All the information available to us is systematized and included in the catalog.

In Volyn, the largest number of coin finds are Eastern Celtic coins (21.74%). Coins of the Macedonian Kingdom are in second place (17.39%). Heto-Dacian imitations account for 13.04% of the coin finds.

The presence of a significant number of finds of Thracian and Macedonian coins indicates the connection of the Volyn lands with the Greek, Dacian, and Celtic worlds through the Amber Road, which connected the Baltic Sea with the Black and Adriatic Seas.

Keywords: *coin find, hoard, coin, Volyn, Thrace, Macedonia, Black Sea, Baltic Sea, Adriatic Sea, Amber Road.*

Постановка проблеми.

Волинь – один з українських історичних регіонів. Нині дефініція «Волинь» «вживається у двох значеннях: вузькому – як Волинська область, і широкому – як «Велика Волинь», «історична Волинь»¹. Зрозуміло, що сучасне розуміння географічних меж Волині суттєво відрізняється від середньовічного і тим більше античного періоду історії. У нашій статті ми розглянемо знахідки давньогрецьких монет та їхніх імітацій на теренах, які обмежуються річками Віслою (на заході), Прип'яттю (на півночі) та Горинню (на сході)². Тобто землях історичної Волині, які нині охоплюють північний захід України та сусідні з нею райони Польщі і білорусі: території Волинської, Рівненської, західної частини Житомирської, північної частини Тернопільської, Хмельницької та Львівської областей України, а також південної частини Берестейської області білорусі та східної частини Люблінського воєводства Польщі. Окрім цього, як цілком слушно вказував відомий український археолог Д. Козак, у ряді випадків доцільно долучити «до цього регіону суміжну територію Верхнього Подністров'я, яка протягом II ст. до н. е. – II ст. н. е. становила єдине культурне ціле з Західною Волинню»³. Дійсно, ці два сусідні регіони «завдяки географічному розташуванню історично склалися як єдина контактна зона Європи»⁴. Територією Волині протікають річки Прип'ять та Горинь, які належать до басейну річки Дніпро, і, відповідно, до басейну Чорного моря, як і річка Дністер. Разом з тим річка Західний Буг належить до басейну річки Вісла та, відповідно, Балтійського моря. Ці річки у другій половині I тис. до Р. Х. були «важливими торговельними шляхами, що з'єднували давні народи Центральної, Північної й Східної Європи з цивілізаціями Півдня»⁵.

Територію Волині у другій половині I тис. до Р. Х. населяли представники окремих етнічних груп, які належали до різних археологічних культур, зокрема культури фракійського гальштату та близької до неї лужицької культури, а також милоградської культури та пізніших латенізованих культур, зокрема поморсько-кльошової. Український археолог Ю. Захарук указує, що «поява пам'яток поморського типу в басейні Західного Бугу припадає на рубіж гальштатського і латенського часу»⁶. На теренах Волині, на відміну від Північного Причорномор'я, Степу та Лісостепу, відсутні пам'ятки скіфської культури, адже «на заході скіфський вплив поширювався до лісостепоного Подністер'я, про що яскраво

¹ Isayevych, 2003.

² Kozak, 1992: 3.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Zakharuk, 1956: 23.

свідчать кургани біля сіл Перебиківці та Долиняни), де від VII ст. до н. е. простежується сумісне мешкання власне скіфського населення та нащадків носіїв чорноліської та голіградської культур»⁷. Луцькі археологи Михайло та Зоряна Кучинко до скіфів помилково відносять неврів, стверджуючи, що це «скіфське плем'я, яке згадується у знаменитій книзі «Історія» грецького вченого V ст. до н. е. «батька історії» Геродота»⁸. Проте неври – це нескіфський народ, а щодо їхньої етнічної приналежності в учених не сформувалося єдиної думки, представники різних шкіл «їх вважають слов'янами або протослов'янами, балтами, кельтами»⁹. Отже, археологічна ситуація в даному регіоні не має нічого спільного із прийнятою в радянській археології періодизацією, де доба раннього заліза поділялася на два періоди – передскіфський та скіфський¹⁰. Відповідно, й археологія Волині другої половини I ст. до Р. Х. має іншу періодизацію і складається з періодів гальштату і латену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема знахідок давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території України та суміжних територіях, у тому числі й на теренах Волині, не нова для історичної науки. Монетні знахідки в цих регіонах свідчать про зв'язки тогочасного населення з античним світом. Переважно знахідки трапляються в місцях, де проходили важливі торговельні шляхи. Вони, як відомо, часто проходили поряд із річками, які також використовувалися як торговельні шляхи. Певні відомості про такі знахідки містяться у працях М. Брайчевського¹¹. Протягом останніх десятиріч з'явився корпус праць, присвячений знахідкам давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території сучасної України. Це дослідження М. Мільчарека¹², Я. Бодзека¹³, І. Пасюка¹⁴, К. Мизгіна¹⁵, В. Орлика¹⁶, Н. Мех¹⁷, У. Петер і В. Столби¹⁸, М. Орлика¹⁹, М. Пижика²⁰ та ін. Проте, на сьогодні відсутнє узагальнююче комплексне дослідження знахідок давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території Волині, що й обумовило звернення автора до цієї теми та написання даної статті.

⁷ Murzin, 2013: 32.

⁸ Kuchynko, & Kuchynko, 2007: 32.

⁹ Havrylyuk, 2010.

¹⁰ Sveshnikov, & Nikol'chenko, 1982: 21.

¹¹ Braychevs'kyu, 1959.

¹² Mielczarek, 1989; Mielczarek, 2008; Mielczarek & Orlyk, 2019.

¹³ Bodzek, & Kizza, 2020.

¹⁴ Pasyuk, 2015.

¹⁵ Myzgin, 2017.

¹⁶ Orlyk, Kotsur, & Tsyganenko, 2019; Orlyk & Orlyk, 2020.

¹⁷ Orlyk, & Mekh, 2022.

¹⁸ Peter & Stolba, 2022.

¹⁹ Orlyk M., 2022.

²⁰ Orlyk, & Pyzyk, 2023.

Мета статті полягає у дослідженні та систематизації знахідок давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території Волині й на прилеглих землях та введення їх до наукового обігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складно переоцінити важливість дослідження монетних знахідок, адже, з одного боку, саме завдяки знахідкам з'являються нові, невідомі раніше типи монет, а з іншого, – монетні знахідки дозволяють не лише поглибити існуючі нині уявлення про грошовий обіг і торговельні взаємовідносини, але й часом змінити усталені стереотипи.

Кожна знахідка давньогрецьких монет на Північний Захід від грецьких колоній, зокрема на теренах Північно-Західних областей України а також у Центральній Європі, зокрема в Польщі, є, використовуючи термінологію, популярну особливо в дослідженнях дев'ятнадцятого століття», «значним «елементом» у дискусії про «торговельний шлях від Чорного до Балтійського моря»²¹. Не менш вагома в цьому дискурсі інформація і про знахідки давньогрецьких монет, які використовувалися в античному та оточуючому його варварському світі як міжнародна «валюта», зокрема йдеться про електрові монети м. Кизик, срібні драхми, тетрадрахми та золоті статери Македонії часів Філіппа II та Александра Великого. Як відомо, саме золоті статери Александра Македонського здійснили своєрідну революцію в античному грошовому обігу та швидко набули значного поширення, витіснивши електрові монети м. Кизик. Волинь належить до одного з регіонів, де зафіксовані знахідки срібних тетрадрахм та золотих статерів Македонського царства часів Філіппа II та Александра Великого.

Окрім власне давньогрецьких монет на території Волині та сусідніх з нею регіонів зустрічаються й імітації таких монет, переважно срібних тетрадрахм Македонії. Відомий український археолог М. Брайчевський більш ніж 60 років тому писав, що на території України «наслідування грецьких і македонських зразків відомі, але трапляються вони дуже рідко (головним чином у західних і південно-західних районах)»²². Стосовно таких знахідок на теренах Волині М. Брайчевський вказує, що в с. Скоморохи (нині Червоноградський район Львівської області) було знайдено «скарб, що містив монети – наслідування тетрадрахм Філіппа II і Александра Великого»²³. Щодо даного скарбу, то волинські археологи М. Кучинко, Г. Охріменко та О. Златогорський наводять дещо іншу інформацію, зауважуючи, що це був «скарб срібних та золотих монет (імітації тетрадрахм Філіпа II Македонського»²⁴. Проте тетрадрахми – це срібні монети, і їхні імітації не можуть бути золотими.

²¹ Mielczarek, 2008: 35.

²² Braychevs'kyy, 1959: 88.

²³ Ibidem.

²⁴ Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyy, 2017: 28.

Важко погодитися з тезою Михайла та Зоряни Кучинко, за якою емісія «варварських» імітацій зводиться лише до кельтських племен «Середнього Подунав'я, звідки ці монети проникали у західні райони України»²⁵, адже найбільш поширеними на теренах Поділля, Буковини та Волині були гето-дакійські імітації типу Хушь-Воврієштъ. Хоча, дійсно, на території Волині трапляються не лише гето-дакійські, а й кельтські монети.

Загалом під час написання даної статті автором проаналізовано 46 давньогрецьких монет та їхніх імітацій, знайдених на території Волині. Відомості про ці знахідки містяться у різнопланових джерелах: музейних колекціях, працях дослідників а також на форумах скарбощукачів. Частина інформації про знахідки монет автором було отримано особисто від краєзнавців та підтверджено з кількох джерел. Уся доступна нам інформація систематизована та внесена до каталогу (таблиця 1).

Таблиця 1

КАТАЛОГ ЗНАХІДОК ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ МОНЕТ ТА ЇХНІХ ІМІТАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНИ

№	Опис	Датування	Опубліковано	Вага / розмір	Місце і час знахідки
1	Атика, Афіни, АЕ. Обв: Голова Афіни у коринфському шоломі праворуч. Обв: [ΑΘΗ], Сова, ліворуч	393–322 рр. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135А	3,86 г Невідомо	с. Лопушне, Кременецький район Тернопільська обл., 1918–1939 рр.
2	Македонське царство, Філіпп II, АR, Тетрадрахма	Не можливо визначити	Pasyuk, 2015: 75	Невідомо Невідомо	Берег р. Сарни, сmt. Торчин, Луцький район, Волинська обл., 5 грудня 1982 р.
3	Македонське царство, Філіпп II, АR, Тетрадрахма	Не можливо визначити	Pasyuk, 2015: 75	Невідомо Невідомо	Берег р. Сарни, сmt. Торчин, Луцький район, Волинська обл., 5 грудня 1982 р.
4	Македонське царство, Філіпп II, АR, Тетрадрахма	Не можливо визначити	Pasyuk, 2015: 75	Невідомо Невідомо	Берег р. Сарни, сmt. Торчин, Луцький район, Волинська обл., 5 грудня 1982 р.
5	Македонське царство, Філіпп II, АR, Тетрадрахма	Не можливо визначити	Pasyuk, 2015: 75	невідомо невідомо	Берег р. Сарни, сmt. Торчин, Луцький район, Волинська обл., 5 грудня 1982 р.
6	Македонське царство, Александр Великий, статер, м. д. Абідос, AV. Обв: Голова Афіни у шоломі праворуч. Rev: Ніка стоїть ліворуч, тримає вінок і стиліс,	(336–323)	Mielczarek, 1989: 180, № 134	Невідомо Невідомо	с. Литовеж, Володимирський район, Волинська обл., 1965 р.

²⁵ Kuchynko, & Kuchynko, 2007: 32.

	ліворуч під рукою – монограма і пентаграма, під крилом – ріг достатку, праворуч зверху вниз: ΑΛΕΞΑΝΔΡ<ΟΥ>				
7	Македонське царство, Александр Великий, статер, м. д. Абідос, AV. Obv.: Голова Афіни в шоломі праворуч. Rev: Ніка стоїть ліворуч, тримає вінок і стиліс, ліворуч під рукою – монограма і пентаграма, під крилом ріг достатку, праворуч зверху вниз ΑΛΕΞΑΝΔΡ<ΟΥ> (Рис. 1.1)	(336–323)	Orlyk, 2022	8,53 г 19,0 мм	Західна частина Волинської області, поблизу річки Західний Буг, 2020 р.
8	Македонія, Александр Великий, AR (можливо, посмертний випуск чи імітація) Obv.: голова Геракла в левовій шкурі. Rev.: Зевс сидить на троні, тримаючи орла в р. витягнутій руці, рука спирається на скіпетр	Не можливо визначити	Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 32	Невідомо Невідомо	смт. Іваничі, Володимирський район, Волинська область
9	Македонія, Александр Великий, AR, Тетрадрахма, посмертний випуск. Obv.: голова Геракла в левовій шкурі. Rev.: ΒΑΣΙΛΕΩΣ [ΑΛΕ]ΞΑΝΔ[ΡΟΥ]. Зевс сидить на троні, тримаючи орла в р. витягнутій руці, рука спирається на скіпетр	III–I ст. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 183, №141	Невідомо Невідомо	Бережанський район, Тернопільська обл. До 1929 р.
10	Фракія, Мітілена?, Лісімах, AR, Тетрадрахма. Obv.: голова Александра Великого з рогом Аммона праворуч Rev.: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Афіна сидить, тримаючи Ніке у витягнутій правиці, внизу: M.	294–290 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 182, №137	Невідомо Невідомо	м. Луцьк, район залізничного вокзалу, в полі у напрямку с. Хорохоринай 1927 р. Фракія, Лісімах
11	Фракія, Тасос, AE. Obv.: Голова Геракла в левовій шкурі праворуч. Rev: [Θ]ΑΣΙΩ[N]. Палиця та лук, зірка під тятивою	Близько 289 р. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135B	2,58 г Невідомо	с. Лопушне, Кременецький район, Тернопільська обл., 1918–1939 pp.
12	Фракія, Одесос, AE. Obv.: Голова Зевса (можливо, Дарсаласа) праворуч Rev: Вершник на коні (можливо, фракійський бог Дарсалас) праворуч, під	II–I ст. до Р. Х. SNG BM Black Sea №290–293	forum.violity	Невідомо Невідомо	Житомирська область, до 2022 р.

	конем диферент ЕЛ, нижче <ОΔ>НΞΙΤΩ<N> (Рис. 1.2)				
13	Фракія, Дакія, АР. Тетрадрахма типу Хушь-Воврієштъ. Обв.: Реалістична голова Зевса у лавровому вінку праворуч. Рв.: Стилізований олімпійський вершник з пальмовою гілкою праворуч Ранній тип. (Рис. 1.3)	Третя чверть IV ст. до Р. Х. Левинский, 1999 Кінець III – середина II ст. до Р. Х. Preda, 1973: 126	forum.violity	13,8 г 25 мм	Ліс поблизу м. Стрий, Львівська обл.
14	Фракія, Дакія, АР. Тетрадрахма типу Хушь-Воврієштъ. Обв.: Реалістична голова Зевса у лавровому вінку праворуч. Рв.: Стилізований олімпійський вершник з пальмовою гілкою праворуч (Рис. 1.4)	Третя чверть IV ст. до Р. Х. Левинський, 1999 Кінець III – середина II ст. до Р. Х. Preda 1973: 126	forum.violity	Невідомо Невідомо	Долина р. Студянки, неподалік с. Ласків, Володимирський район, Волинська обл., 2020 р.
15	Фракія, Дакія, АР. Тетрадрахма типу Хушь-Воврієштъ. Обв.: Реалістична голова Зевса у лавровому вінку праворуч Рв.: Стилізований олімпійський вершник із пальмовою гілкою праворуч (Рис. 1.5)	Третя чверть IV ст. до Р. Х. Левинський, 1999. Кінець III – середина II ст. до Р. Х. Preda, 1973: 126	forum.violity	13,90 Невідомо	Долина р. Студянки, неподалік с. Ласків, Володимирський район, Волинська обл., 2020 р.
16	Фракія, Дакія, АР. Тетрадрахма типу Хушь-Воврієштъ Обв.: Реалістична голова Зевса у лавровому вінку праворуч Рв.: Стилізований олімпійський вершник з пальмовою гілкою праворуч (Рис. 1.6)	Третя чверть IV ст. до Р. Х. Левинський, 1999. Кінець III – середина II ст. до Р. Х. Preda, 1973: 126	forum.violity	13,90 Невідомо	Долина р. Студянки, неподалік с. Ласків Володимирського району, Волинська обл., 2022 р.
17	Фракія, Дакія, АР. Тетрадрахма типу Хушь-Воврієштъ. Обв.: Реалістична голова Зевса у лавровому вінку праворуч. Рв.: Стилізований олімпійський вершник з пальмовою гілкою праворуч (Рис. 1.7)		forum.violity	Невідомо Невідомо	Долина р. Студянки, неподалік с. Ласків, Володимирський район, Волинська обл., 2022
18	Наслідування тетрадрахми Філіппа II, АР		Braychevs'kyu 1959: 88.	Невідомо Невідомо	с. Скоморохи, Червоноградський район, Львівська обл.,

					до 1959 р.
19	Наслідкування тетрадрахми Александра Великого, AR		Braychevs'kyu 1959: 88.	Невідомо Невідомо	с. Скоморохи, Червоноградський район, Львівська обл., до 1959 р.
20	Кельтська золота монета		Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 28	Невідомо Невідомо	м. Сокаль, Червоноградський район, Львівська обл.
21	Кельтська золота монета		Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 28	Невідомо Невідомо	м. Сокаль, Червоноградський район, Львівська обл.
22	Кельтська золота монета		Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 30	Невідомо Невідомо	Поблизу м. Золочів, Львівська обл.
23	Кельтська золота монета		Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 30	Невідомо Невідомо	Поблизу м. Золочів, Львівська обл.
24	Кельтська золота монета		Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 30	невідомо невідомо	Поблизу м. Золочів, Львівська обл.
25	Східні кельти, Бої, драхма, AR. Obv.: Лавровий вінок (можливо, залишки стилізованого зображення голови у лавровому вінку). Rev.: Стилізований кінь ліворуч, над крупом коня – колесо із 4 спиць (рис. 1.8)	I ст. до Р. Х. Paulsen, 1933	Не опубліковано	1,58 г 17 мм	с. Підліски, Рівненський район, Рівненська обл.
26	Східні кельти, Бої, драхма, AR. Obv.: Лавровий вінок (можливо, залишки стилізованого зображення голови у лавровому вінку). Rev.: Стилізований кінь ліворуч, над крупом коня – колесо із 4 спиць (рис. 1.9)	I ст. до Р. Х. Paulsen, 1933	Не опубліковано	2,14 г 17 мм	с. Підліски, Рівненський район, Рівненська обл.
27	Східні кельти, Бої, драхма, AR. Obv.: Лавровий вінок (можливо, залишки стилізованого зображення голови у лавровому вінку) Rev.: Стилізований кінь ліворуч, над крупом коня – колесо із 4 спиць (рис. 1.10)	I ст. до Р. Х. Paulsen, 1933	Не опубліковано	2,13 г 17 мм	с. Підліски, Рівненський район, Рівненська обл.
28	Східні кельти, Бої, драхма, AR. Obv.: Лавровий вінок (можливо, залишки стилізованого зображення	I ст. до Р. Х. Paulsen, 1933	Не опубліковано	2,15 г 17 мм	с. Підліски, Рівненський район, Рівненська обл.

	голови у лавровому вінку). Rev.: Стилiзований кiнь лiворуч, над крупом коня – колесо iз 4 спиць (рис. 1.11)				
29	Схiднi кельти, Бої, драхма, AR. Obv.: Лавровий вiнок (можливо, залишки стилiзованого зображення голови у лавровому вiнку). Rev.: Стилiзований кiнь лiворуч, над крупом коня – колесо iз 4 спиць (рис. 1.12).	I ст. до Р. Х. Paulsen, 1933	Не опублiковано	2,27 г 17 мм	с. Пiдлiски, Рiвненський район, Рiвненська обл.
30	Дакiйська iмiтацiя грецької тетрадрахми Фiлiпа II Македонського типу Медиешул Аурiт (Шнабельферда) Obv.: Кельтизована голова Зевса у лавровому вiнку праворуч. Rev.: Кельтський вершник на конi, лiворуч, «дзьобоподiбна» голова коня, вершник спрощений до пунктирного контуру навколо кривої лiнii (рис. 1.13)	II-I ст. до Р. Х. Preda, 1973	Не опублiковано	8,64 г 27 мм	с. Пiдлiски, Рiвненський район, Рiвненська обл.
31	Пантiкапей, AE. Obv.: Стертий, ймовiрно, була зображена голова безбородого сатира. Rev.: [PAN] лук i стрiла праворуч	III ст. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135C	1,60 г	с. Лопушне, Кременецький район, Тернопiльська обл., 1918–1939 pp.
32	Пантiкапей, AE. Obv.: Голова Аполлона праворуч Rev.: [Π]AN Лук у горитi	150–140 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135D	1,82 г	с. Лопушне, Кременецький район, Тернопiльська обл., 1918–1939 pp.
33	Пантiкапей, AE. Obv.: Голова бородатого сатира праворуч. Rev.: Протома грифона лiворуч, нижче – осетр, з бокiв та вгорi PAN	330–315 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 173, № 119A	5,342 г 19,6 мм	Дубенський район, Рiвненська обл., ранiше 1939 p.
34	Пантiкапей, AE. Obv.: голова бика праворуч на ¾ Rev.: PAN, колос, плуг лiворуч	150–140 pp. до Р. Х.	Mielczarek? 1989: 173, № 119B/ SNG Poland, 1/3, # 43	1,431 г 12,8×12,5 мм	Дубенський район, Рiвненська обл., ранiше 1939 p.
35	Пантiкапей, AE. Obv.: Зiрка мiж променями лiтери – [Π]-A-N-T-I-[K-A-Π] Rev.: стертий, ймовiрно, була зображена тринога	100–75 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 173, № 119C. SNG Poland, 1/3, # 59	1,454 г 13,7 мм	Дубенський район, Рiвненська обл., ранiше 1939 p.
36	Фанагорiя, AE. Obv.: Голова Артемiди праворуч, злiва за плечем –	Кiнець II ст. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 173, № 119D.	6,14 г 22,3 мм	Дубенський район, Рiвненська обл., ранiше 1939 p.

	лук у сагайдаку Rev.: ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ. Лань ліворуч		SNG Poland, 1/3, # 73		
37	Понтійська держава Мітрідата Євпатора, м. Сінопа, АЕ. Obv.: Голова Ареса у «крилатому» шоломі вправо. Rv.: Меч у піхвах <ΣΙ>ΝΩ- ΠΡ<Σ>	Близько 111–105 pp. до Р. Х. (Imhoof-Blumer). 100–85 pp. до Р. Х. SNG BM Black Sea 90–85 pp. до Р. Х. Callataÿ, 2002	Mielczarek, 1989: 173, № 119E. SNG Poland, 1/3, # 207	7,24 г 18,0 мм	Дубенський район, Рівненська обл., раніше 1939 р.
38	Понтійська держава Мітрідата Євпатора, м. Сінопа, АЕ. Obv.: Голова Ареса у «крилатому» шоломі вправо. Rv.: Меч у піхвах <Σ>ΙΝΩ- ΠΡ<Σ> (рис. 1.14)	Близько 111–105 pp. до Р. Х. (Imhoof-Blumer). 100–85 pp. до Р. Х. SNG BM Black Sea. 90–85 pp. до Р. Х. Callataÿ, 2002	Не опубліковано	6,65 г 19 мм	м. Коростень, Житомирська обл., 2023 р.
39	Понтійська держава Мітрідата Євпатора, АЕ.	121–63 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 187, № 157	Невідомо Невідомо	На березі р. Гнізна у м. Збараж, Тернопільська обл., до травня 1884 р.
40	Понтійська держава Мітрідата Євпатора, АЕ. Obv.: Егіда з головою Медузи Горгони. Rv.: Ніка з пальмовою гілкою Монета має сліди тривалого перебування у грошовому обігу, дуже стерта, з легенди реверсу залишився фрагмент літери Ν або Η, відповідно, це може бути монета, карбована в Синопі чи Кабірї	Близько 105–90 pp. до Р. Х. (Imhoof-Blumer). 85–65 pp. до Р. Х. (SNG BM). 90–85 pp. до Р. Х. (Callataÿ)	Не опубліковано	7,03 г 21 мм	Поблизу р. Слонівка, Золочівський район, Львівська обл., на межі з с. Безодня Радивилівської громади Дубенського району Рівненської області
41	Пергамське царство, Пергам, АЕ. Obv.: Голова Афіни у шоломі праворуч. Rev.: Трофей, що складається з шолома та кіраси Монета має сліди тривалого перебування у грошовому обігу, дуже стерта, не збереглося жодного фрагмента легенди реверсу (рис. 1.15)	Близько II ст. до Р. Х.	Не опубліковано	7,65 г 19 мм	Поблизу р. Слонівка, Золочівський район, Львівська обл., на межі з с. Безодня Радивилівської громади Дубенського району Рівненської області
42	Сирія, Антіох IV Епіфан, АЕ. Obv.: Голова царя з променями праворуч. Rev.: ΒΑΣΙΛΕΩΣ	175–164/3 pp. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135E	2,10 г невідомо	с. Лопушне, Кременецький район Тернопільська обл., 1918–1939 pp.

	ANTIOXOY, фігура стоячого жіночого божества (Гера?), тримає довгий скіпетр у правиці				
43	Сирія, AR, Антіох IV Епіфан	175–164/3 рр. до Р.Х.	Антонович: 79	Невідомо Невідомо	с. Башуки, Кременецький район, Тернопільська обл., раніше 1899 р.
44	Арабія, Набатей, АЕ. Obv.: Погруддя Аретаса IV та Шугайлата праворуч. Rev.: Схрещені два роги достатку	9 р. до Р. Х. – 40 р. після Р. Х.	Mielczarek, 1989: 181, № 135F	2,44 г Невідомо	с. Лопушне, Кременецький район, Тернопільська обл., 1918–1939 рр.
45	Єгипет. Птолемей II Філадельф, АЕ. Obv.: ΑΔΕΛΦΩΝ. Погруддя Птолемея II і Арсіноя II. Rev.: ΘΕΩΝ. Погруддя Птолемея I та р. Береніки I	285–246 рр. до Р. Х.	Mielczarek, 1989: 188, № 160	10,20 г Невідомо	с. Кривчиці, Пінський район, Берестейська обл. (білорусь) до або 1950 р.
46	Невизначена давньогрецька монета (можливо, Фрігія, Евменей). Obv.: Бюст Афіни у коринфському шоломі праворуч. Rev.: Стояча жіноча фігура ліворуч	Не можливо визначити	Mielczarek, 1989: 181, № 135G	4,38 г Невідомо	с. Лопушне, Кременецький район, Тернопільська обл., 1918–1939 рр.

Окрім монет, що внесені до каталогу, в літературі зустрічається інформація і про інші знахідки на Волині давньогрецьких монет та їхніх імітацій. Проте, не завжди така інформація релевантна для наукового аналізу. Як, наприклад, публікація про згаданий вище скарб із с. Скоморохи.

Стосовно скарбу кельтських золотих монет, знайдених у м. Сокаль Червоноградського району Львівської області, на жаль, невідомо, скільки монет було тезавровано, який тип цих монет, які їхні вагові характеристики. Автори публікації про цей скарб указують лише те, що він був тезаврований у горщику²⁶. Тому в каталозі знахідок нами наведено інформацію про знахідки лише 2 золотих кельтських монет у м. Сокаль, адже апріорі, скарб – це не менше 2 монет. Щодо знахідки поблизу м. Золочів Львівської області також золотих кельтських монет, то ми врахували лише 3 монети, адже автори публікації даної знахідки дають не коректні дані: «3–4 кельтські золоті монети»²⁷.

²⁶ Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 28.

²⁷ Ibidem: 30.

Монетний метал	Кількість монет	%
Мідь (AE)	17	36,95
Срібло (AR)	21	45,65
Золото (AU)	7	15,23
Невідомо?	1	2,17

Як бачимо майже половину знахідок складають срібні монети – 45,65%, золоті монети – 15,23%, і це з урахуванням того, що для каталогізації та обрахунків ми взяли лише можливу мінімальну кількість останніх, на чому наголошували вище. Мідні монети, хоча й зафіксовані на рівні 36,95% знахідок, проте такі знахідки нетипові для Волині, на теренах якої найбільш поширеними були монети з благородних металів – срібла та золота.

Усі зафіксовані в нашій статті монетні знахідки складають категорію випадкових, переважна більшість яких стала відома завдяки розвиткові приладового металопошуку. Частина монетних знахідок не має прив'язки до найближчих населених пунктів, наявна лише інформація про район/область знахідки.

Щодо віднайдених на Волині скарбів, то з різних джерел інформації нами систематизовано 7 монетних комплексів.

До складу скарбу, знайденого у с. Лопушне (нині Кременецький район Тернопільська обл.) в маєтку Олександра Дубланського²⁸, то до нього окрім монет Боспорського царства входили й монети Афін, Тасоса, Сирії та Набатеї. Наймолодшою із цих монет є монета Набатеї емісії кінця I ст. до Р. Х. – 40 р. н. е. (№№ 1, 11, 31, 32, 42, 44, 46 у Каталозі) Як відомо, мідні монети Боспору тривалий час перебували у грошовому обігу, і, на наше переконання, ці монети могли потрапити до Волині на межі епох. Певні паралелі із даним скарбом прослідковуються у скарбі з Поділля, зокрема у скарбові «із с. Ялтушків Вінницької області, який містить боспорські монети емісій 320–310 рр. до Р. Х., 293–283 рр. до Р. Х., 275–265 рр. до Р. Х. і 195–185 рр. до Р. Х., при цьому всі монети, навіть наймолодші, мають сліди тривалого перебування у грошовому обігові»²⁹.

Стосовного монетного комплексу, знайденого в Дубенському районі Рівненської області, зауважимо, що в ньому окрім монет Боспорського царства були й монети Понтійської держави Мітридата VI Євпатора (№№ 33, 34, 35, 36, 37 у Каталозі) і, відповідно, боспорські монети могли потрапити до Волині у I ст. до Р. Х., тобто значно пізніше від часу їхньої емісії.

²⁸ Mielczarek, 1989: 181.

²⁹ Orlyk V., 2022: 35.

Скарб македонських тетрадрахм Філіпа II (№№ 2, 3, 4, 5 у Каталогі) був знайдений на березі р. Сарни, смт. Торчин Луцького району Волинської області 5 грудня 1982 р. На жаль, через відсутність зображень цих монет та їхніх вагових характеристик ми не можемо впевнено віднести їх ні до емісії Філіпа II, ні до їхніх імітацій. В каталозі ці знахідки нами умовно віднесені до Македонського царства, адже так їх визначив автор публікації про дану знахідку І. Пасюк, хоча якщо провести паралелі із сусіднім Поділлям, то все ж більш ймовірним є те, що це все-таки гето-дакійські імітації типу Хушь-Воврієшть, ранні емісії яких, практично, не відрізняються від оригінальних монет.

Скарб із гето-дакійських імітацій тетрадрахм Філіпа II типу Хушь-Воврієшть зафіксовано в долині р. Студянки, неподалік с. Ласків Володимирського району Волинської області (№№ 14, 15, 16, 17 у Каталогі).

Скарб з імітаціями тетрадрахм Філіпа II та Александра Великого зафіксовано в с. Скоморохи Червоноградського району Львівської області. На жаль, склад скарбу не відомий (кількість монет, типи монет та ін.), тому нами внесено до Каталогу лише 2 монети, по одній кожного з указаних типів (№№ 19, 20 у Каталогі).

Скарб кельтських золотих монет, знайдений у м. Сокаль Червоноградського району Львівської області, опублікований у книзі «Скарби та рідкісні монети з теренів Північно-Західної України», також не містить ревалентної інформації, адже вказано лише, що це був «горщик із кельтськими золотими монетами»³⁰. Тому нами внесено до Каталогу лише 2 монети, з урахуванням того факту, що в скарбі має бути більше 1 монети (№№ 21, 22 у Каталогі).

Скарб кельтських золотих монет, знайдений поблизу м. Золочів Львівської області, також опублікований у книзі «Скарби та рідкісні монети з теренів Північно-Західної України». Щодо складу цього скарбу вказується «3–4 кельтські золоті монети»³¹, нами внесено до Каталогу лише 3 монети (№№ 23, 24, 25 в Каталогі).

У згаданій вище праці волинських археологів міститься інформація про знахідку на Рівненщині скарбу «з 5–6 срібних монет, де зображено коники, хрест в колі, а на реверсі – колоски»³². Ми цю знахідку не ідентифікуємо як скарб, адже за додатковою інформацією, яку отримали від рівненських краєзнавців, монети були знайдені в радіусі кількох сотень метрів. Ми мали можливість не лише перевірити дані про цю знахідку, а й отримали інформацію про місце знахідки, світлини монет та їхні вагові характеристики. Усі ці монети віднесені до одиничних знахідок. Місце знахідок цих монет і дакійської імітації грецької тетрадрахми Філіпа II

³⁰ Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 28

³¹ Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 30.

³² Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyu, 2017: 30.

Македонського типу Медиешул Ауріт (Шнабельпферда) поблизу с. Підліски Рівненського району Рівненської області нами класифіковано як місце скупчення монетних знахідок.

Іншим місцем скупчення монетних знахідок став Золочівський район Львівської області на межі з с. Безодня Радивилівської громади Дубенського району Рівненської області, поблизу р. Слонівка, де були зафіксовані знахідки монет Понтійської держави Мітридата VI Євпатора та Пергамського царства.

Таким чином, нами проаналізовано 7 монетних комплексів, 3 із них – з терен Західної частини Львівської області, 1 комплекс – з території Західної частини Тернопільської області, 2 – з території Волинської та 1 комплекс – з території Рівненської області.

Усі інші монетні знахідки є одиничними. Усі презентовані знахідки свідчать про зв'язки населення Волині з античним світом, який мав розвинутий грошовий обіг. Динаміку розвитку можливих торговельних зв'язків населення Волині з античним світом ілюструють дані таблиці 3, де наведено розподіл знахідок відповідно до їхніх емітентів та часу карбування.

Таблиця 3

Розподіл ідентифікованих знахідок давньогрецьких монет та їхніх імітацій на території Волині відповідно до їх емітентів та періодів карбування

Емітент	Період карбування (ст. до Р. Х.)					Кількість примірників, %	
	IV	III	II	I	Не відомо	Прим.	%
Аттика, Афіни	1	–	–	–	–	1	2,17
Македонія	6	2	–	–	–	8	17,39
Фракія, Мітілена?	–	1	–	–	–	1	2,17
Фракія, Тасос	–	1	–	–	–	1	2,17
Фракія, Одесос	–	–	1	–	–	1	2,17
Фракія, Гето-даки	–	5	–	1	–	6	13,04
Східні кельти	–	–	–	10	–	10	21,74
Боспорське царство	1	1	3	1	–	6	13,04
Понтійська держава Мітридата VI Євпатора	–	–	–	4	–	4	1,84
Пергамське царство	–	–	1	–	–	1	2,17
Сирія	–	–	2	–	–	2	4,35
Арабія, Набатейя	–	–	–	1	–	1	2,17
Єгипет	–	1	–	–	–	1	2,17
Не визначені	–	2	–	–	1	3	6,52
Разом	8	13	7	17	1	46	100

Стосовно розподілу монетних знахідок за емітентами, то на теренах Волині найбільшу кількість складають монети східних кельтів 21,74 %. На другому місці монети Македонського царства – 17,39 %, проте, цілком можливо, що відсоток монет Македонії насправді дещо нижчий, адже до македонських монет попередні дослідники могли зарахувати гето-дакійські імітації. Власне гето-дакійські імітації, які нам вдалося ідентифікувати, складають 13,04 % монетних знахідок. Такий самий відсоток складають і знахідки монет Боспору (13,4 %), проте це монети, емітовані протягом IV – I ст. до Р. Х.. Монети Понтійської держави Мітридата VI Євпатора складають 8,70 %. Сирійські монети – 4,35 %, а всі інші – одиничні знахідки.

Стосовно монет Боспорського царства, то їхні знахідки зафіксовані у двох локаціях: перша – с. Лопушне Кременецького району Тернопільської області, та в одному з населених пунктів Дубенського району Рівненської обл. Ці знахідки описані польським ученим М. Мієльчареком. На наше переконання, це два монетні комплекси. Знайдені поблизу р. Слонівки, Золочівський район Львівської обл., на межі з с. Безодня Радивилівської громади Дубенського району Рівненської області, мідні монети Понтійської держави Мітридата VI Євпатора і Пергамського царства вказують на Чорноморський напрямок. Цілком можливо, що монети Північного Причорномор'я потрапили до Волині не безпосередньо з Північного Причорномор'я, а із сусіднього Поділля. А враховуючи склад згаданих двох скарбів, потрапляння на Волинь монет Боспорського та Понтійського царства можна обмежити другою половиною I ст. до Р. Х..

Незначна кількість монет Понтійського та Боспорського царств а також відсутність серед знахідок монет Ольвії, принаймні, авторіві не відомі такі знахідки, можуть свідчити про те, що зв'язки населення Волині з Північним Причорномор'ям якщо й існували, то були досить обмеженими. У той же час наявність значної кількості знахідок фракійських та македонських монет вказує на дещо інший можливий зв'язок Волинських земель із грецьким, дакійським та кельтським світом, що відомий як Бурштиновий шлях та його відгалуження – Східноєвропейський бурштиновий шлях. Останній пролягав «через р. Західний Буг – р. Серет або через р. Сян (Ярослав) – р. Вишня – р. Вережина чи р. Сян (Перемишль) – р. Вар – р. Стрвяж»³³. Далі від Дністра було два шляхи, один прямий до Чорного моря, і до Чорного моря через Дунай: «через Онут – Кучур – Прут – Дереглуй – Серет Карпатський»³⁴. Шлях через Дунай з'єднувався не лише з Чорним морем, а й з Адріатичним. Про існування Бурштинового шляху та його східноєвропейської гілки на межі доби бронзи та заліза свідчать археологічні знахідки. Зокрема, фібули X–IX ст. до Р. Х., які пов'язували бурштинові та фаянсові намистини з Лук'янівського могильника на Нижньому Дніпрі

³³ Tomenchuk, 2009: 65.

³⁴ Tomenchuk, 2009: 66.

(Херсонська область, Україна), є близькими з фібулами IX ст. до Р. Х. культури Панталіка II на Сицилії. Відомо, що з балтійського бурштину була виготовлена статуетка царя Ассирії Ашшур-насир-апала II (885–860 до Р. Х.), знайдена на березі р. Тигр³⁵.

За спостереженнями чеського археолога Т. Сміли, в середині III ст. до Р. Х. «територія коридору Бурштинового шляху перейшла під контроль центральноєвропейської еліти»³⁶, яку, на його думку, складали представники кельтських племен Бої. Ці племена мешкали на значних територіях, що охоплювали межі сучасних Чехії і Баварії, а також Середньодунайську низовину – рівнину в басейні середньої течії річки Дунай, у межах сучасних Угорщини (більша частина), Словаччини, Сербії, Румунії, Хорватії, Австрії, частини Закарпатської області України. Проте, у середині I ст. до Р. Х. племена Бої, які мешкали на р. Дунай, були знищені дакійським царем Бурбестою.

Не можна виключати і ймовірності потрапляння кельтських монет до Волині із сусідньої Малополющі, де до середини I ст. до Р. Х. мешкали кельтські племена. У такому випадку ми маємо траєкторію дещо іншого Східного бурштинового шляху, який доєднувався до Буштинового шляху на теренах Малополющі. Цілком можливо, що існували дві паралельні траєкторії Східного бурштинового шляху, одну контролювали гето-дакійські племена, а іншу – кельтські. Принаймні, нумізматичні джерела вказують на ці два напрямки торгівельних зав'язків Волині у II–I ст. до Р. Х. На ймовірність зв'язку Бурштинового шляху із знахідками на території Волині кельтських монет а також предметів побуту, які відносяться до латенської культури, вказують і інші дослідники³⁷. На жаль, описані у нашій статті монетні знахідки не мають археологічного контексту, без якого складно визначити носіїв культури, завдяки яким ці монети потрапили до Волині.

³⁵ Gimbutas, 1965: 154.

³⁶ Smělý, 2017: 76

³⁷ Kuchynko, Okhrimenko, & Zlatohors'kyy, 2017: 31; Okhrimenko, Svetsyts'kyy, Sklyarenko. & Lokaychuk, 2017.

Рис.1

References

- Bodzek, J. (1997).** Coins from Greek Cities on the Northern Coast of the Black Sea in the Collection of the National Museum in Cracow I. Olbian “ases”. *Studies in Ancient Art and Civilization*, 8, 61–69.
- Bodzek, J. & Kisza, W. (2020).** Znalazisko olbjijskiego „asa” w Ostroladowiczach na Białorusi, *Opuscula musealia*. 27, 7–22.
- Braychevs'kyy, M. Yu. (1959).** *Ryms'ka moneta na terytoriyi Ukrayiny*. [Roman coin on the territory of Ukraine.]. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR [in Ukrainian].

- Callataÿ, F. (de)** (2007). La révision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses conséquences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmérien. *Une koinè Pontique cités grecques, sociétés indigènes et empires mondiaux sur le littoral nord de la Mer noire (VIIe s. a.C. – IIIe s. p.C.)*. 271–308. [in French].
- Gimbutas, M.** (1965). *Bronze Age cultures in Central and Eastern Europe*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Havrylyuk, N. O.** (2010). Nevry. [Nevry]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny-Encyclopedia of the history of Ukraine*. Vol. 7, 354. [in Ukrainian].
- Isayevych, Ya. D.** (2003). Volyn'. [Volyn]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny-Encyclopedia of the history of Ukraine*. Vol. 1, 612. [in Ukrainian].
- Kozak, D. N.** (1992). *Etnokul'turna istoriya Volyni (I st. do. n.e. – IV st. n. e.)*. [Ethnocultural history of Volhynia (1st century BC – 4 century AD)]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Kuchynko, M., & Kuchynko, Z.** (2007). *Davni ta sredn'ovichni skarby Volyni*. [Ancient and medieval treasures of Volyn.]. Luts'k. [in Ukrainian].
- Mielczarek, M.** (1989). *Ancient Greek coins found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Ossolineum. 205 p.
- Mielczarek, M.** (2008). On Greek coin finds from the Central European Barbaricum. *Roman Coins outside the Emire. Ways and Phases, Contexts and Functions. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland) 3-6 September 2005*, Wetteren, Moneta. 11–34.
- Murzin, V. Yu.** (2013). Pro pivnichni mezhi herodotovoyi Skifiyi. [On the Northern Boarder of Herodotus' Scythia]. *Arkheolohiya*, 2, 29–33. [in Ukrainian].
- Myzgin, K.** (2017). *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warszawa.
- Okhrimenko, H., Svetsyts'kyi, V., Sklyarenko, N. & Lokaychuk, S.** (2017). Kel't's'ki monety na Volyni ta Podilli. [Celtic coins in Volyn and Podil.]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissya. Lyuboml' ta Lyuboml'shchyna v ukrayins'kiy ta yevropeys'kiy istoriyi. Naukovyy zbirnyk. Vypusk Materialy Mizhnarodnoyi istoriko-krayeznavchoyi konferentsiyi, 24 – 25 zhovtnya 2017 roku, m. Lyuboml'*. Luts'k, 229–233 [in Ukrainian].
- Orlyk, M.** (2022) The hoard of Celtic coins from the former Vynogradiv district of Transcarpathian region. *The Ukrainian Numismatic Annual*, 6, 109–123. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-109-123> [in Ukrainian].
- Orlyk, V. & Mekh, N.** (2022). The hoard of copper coins of the Pontic state of Mithridates Eupator from the Romen district of the Sumy region.

- Orlyk, V. & Pyzyk, M.** (2023). A hoard of Pontic coins from the time of Mithridates VI Eupator from the chora of Olbia. *Revista Arheologica*. XIX/1, 87–99.
- Orlyk, V. & Orlyk, S.** (2020). The New Find of a Bronze Coin of Kerkititis in the Middle Dnieper Ukraine (Horodysche District, Cherkasy Region, Ukraine). *Danubius* (XXXVIII), 9–23.
- Orlyk, V., Kotsur, V. & Tsyganenko, L.** (2019). Klad ol'viyskikh monet «borisfenov», naydenny v Gorodishchenskom rayone Cherkasskoy oblasti vesnoy 2018 goda [Hoard of Olbian Coins of 'Borysthenes' Type Found at Spring 2018 in the Region of Gorodishche Town, Oblast Cherkassy, Ukraine]. *Acta Archaeologica Lodziensia*, (65). Lodz. 37–48. [in Russian].
- Orlyk, V.** (2022). Antique coins VI–I century BC on the Podillia. *The Ukrainian Numismatic Annual*, 6, 5–45. <https://doi.org/10.31470/2616-6275-2022-6-5-45> [in Ukrainian].
- Pasyuk, I.** (2015). Monetarna systema Volyni v period formuvannya hroshovoho hospodarstva v chasy Davn'orus'koyi derzhavy. [The monetary system of Volhynia during the formation of the monetary economy in the times of the Old Rus state]. *Krayeznavstvo*, 3/4, 75–80. [in Ukrainian].
- Peter, U. & Stolba, V.F.** (2022). Balkanraum und nördliches Schwarzmeergebiet. in: International Numismatic Council. *SuRevey of Numismatic Research 2014–2020*, Vol. I & II, 188–251. [in German].
- Preda, C.** (1973.) *Monedele geto-dacilor*. [Coins of the Geto-Dacians.] – București; [in Romanian].
- Smělý, T.** (2017). One Authority – One Idea – One Order. The Monetary System of the Amber Road as a Testimony of Greek Influence on Social and Economic Activities of central European Celts. *Studia Hercynia*, XXI/2, 40–80.
- Sveshnikov, I. K., & Nikol'chenko, Yu. M.** (1982). Dovidnyk z arkeolohiyi Ukrayiny. Rovens'ka oblast'. [Handbook of archeology of Ukraine. Rivne region]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Tomenchuk, B.** (2009). Bavars'kyy Heohraf i richkovi shlyakhy ta hrady v heopolitytsi seredn'ovichnoyi Yevropy. [The Bavarian Geographer and River Ways and Towns in the Geopolitics of Medieval Europe]. *Karpaty: lyudyna, etnos, tsyvilizatsiya*. *Naukovyy zhurnal*, 1, 61–76. [in Ukrainian].
- Zakharuk, Yu.M.** (1956). Doslidzhennya pam'yatok doby bronzy ta rann'oho zaliza na Volyni v 1950 r. [Research of Bronze and Early Iron Age monuments in Volyn in 1950]. *Arkheolohichni pam'yatky URSR*, VI, 21–23. [in Ukrainian].